

Katedra rodinné výchovy a výchovy ke zdraví Pedagogické fakulty MU v Brně

Požadavky ke státní závěrečné zkoušce z oboru *Učitelství rodinné výchovy pro základní školy*.

U SZZ student prokazuje, že je dostatečně připraven pro výuku předmětu RV jak po teoretické tak po praktické (resp. didaktické) stránce.

- ▶ Teoretické vybavení prezentuje student schopností
 - ▶ formulovat základní otázky vztahující se k zadanému obsahovému okruhu (viz dále) spolu s fundovanými odpověďmi, podloženými vědomostmi z příslušných vědních disciplín,
 - ▶ porozumět klíčovým pojmům v rámci zadaného obsahového okruhu,
 - ▶ samostatně myslet ve vztazích a souvislostech v zadané oblasti, adekvátně zformulovat svůj vlastní názor či postoj.
- ▶ Praktickou (resp. didaktickou) připravenost prokazuje student formou obhajoby projektu, který vypracuje a odevzdá dle pokynů (viz dále), a schopností myšlenkově propracovat zadaný teoretický okruh resp. některý z jeho tematických celků v didaktické rovině.

Strukturace zkoušky:

- ▶ V první, převážně teoretické části zkoušky, zpracuje a prezentuje student dva (náhodně) vybrané obsahové okruhy, jeden z části A a jeden z části B, a odpovídá na zadané otázky. Některé otázky se mohou týkat didaktické transformace vybraného tematického celku.
Interdisciplinárním charakterem oboru rodinná výchova je dáno prolínání mnoha aspektů jednotlivými okruhy. Jde např. o aspekt sociologický, psychologický event. psychopatologický či sociálně patologický, pedagogický, filosofický event. etický, historický, legislativní, preventivně lékařský, sexuologický, etologický, ekologický apod. Část A obsahuje okruhy, v nichž převažují společenskovědní aspekty, část B pak okruhy, v nichž převažují aspekty biomedicínské a biopsychosociální.
- ▶ Druhá, praktická část zkoušky, je obhajobou vypracovaného projektu.

OBSAHOVÉ OKRUHY:

Část A

▶ Rodina

1. Rodina, její smysl a hlavní funkce. Historický vývoj rodiny, podoba (event. pravděpodobná podoba) rodiny v proměnách času. Specifika vývoje české rodiny. Biologické a kulturní kořeny rodiny, etologický a kulturně antropologický kontext formování rodiny.
2. Rodina jako systém. Osobní vztahy uvnitř rodiny, rodinné interakce, struktura rodiny, rodinná teritorialita. Různé rodinné konfigurace. Rodinné funkce a jejich proměny. Komponenty fungování rodiny, podstatné charakteristiky rodinného systému.
3. Sociální okolí rodiny, rodina a její koncepce sociální reality, hodnotová orientace rodiny v kontextu hodnotového profilu společnosti. Současná podoba rodiny. Soudobé trendy, problémy a kontroverzní témata, týkající se rodiny.
4. Vývojový cyklus rodiny. Význam identifikace (event. disidentifikace) s rodičem. Sourozenecké konstelace. Faktory volby partnera. Sňatek. Vývojové fáze rodiny, specifické rysy fungování rodiny v jednotlivých fázích vývoje.
5. Kritické, ohrožující a zátěžové situace v rodině. Rizikové a protektivní faktory života rodiny, rizikovní rodiče, děti v rizikovém postavení. Podoby násilí v rodině, zanedbávání, týrání a zneužívání dětí. Manželské krize. Rodina a rozvod, rozvodová a porozvodová situace. Úmrtí rodiče. Trauma (popř. traumatizace) v rodině, posttraumatická stresová porucha. Možnosti reparace.
6. Odlišné (popř. něčím specifické, méně obvyklé) rodiny. Rodina a nemoc (fyzické onemocnění event. psychické porucha), rodina a závislost, rodina s mentálně retardovaným (popř. tělesně postiženým) dítětem. Rekonstruovaná rodina, rodina svobodné matky. Uprchlíká rodina. Rodina příslušníků etnické minority (např. romská rodina).

7. Dítě v ústavní péči. Psychická deprivace a její následky. Náhradní rodinná péče, možnosti a meze. Pěstounská péče ve zvláštním zařízení, pěstounská péče individuální. Osvojení, adoptované děti v rodině. Problém identity v náhradní rodinné péči.

► **Osobnost a výchova, rozvoj osobnosti**

8. Psychický vývoj a faktory psychického vývoje. Osobnostní změna, faktory osobnostního růstu v kontextu různých (známějších) psychologických směrů. Různé (známější) pedagogické přístupy k problematice formování osobnosti.

9. Psychosociální vývoj osobnosti, Eriksonova teorie specifických vývojových krizí (resp. vývojových úkolů), klíčové momenty v různých fázích vývoje osobnosti (v tomto pojetí) z hlediska výchovného působení a souvislost s vývojovým cyklem rodiny.

10. Psychologické souvislosti morálního vývoje, některé známé periodizace morálního vývoje a jejich pedagogické implikace. Faktory stimulující (inhibující) morální vývoj jedince.

11. Rozvoj osobnosti a výchova v rodině. Základní dimenze výchovy, výchovné styly a jejich psychologické souvislosti, (pravděpodobný) vývoj dětí při různých způsobech výchovy. Souvislost způsobu výchovy dětí s orientační rodinou rodiče. Kompenzační a rušivé působení jiných (dalších) faktorů způsobu výchovy v rodině. Význam sebepoznání pro vychovávajícího.

12. Situace komplikující popř. ohrožující zdravý vývoj osobnosti. Rizikové faktory vztahové patologie v kontextu výchovy dětí v rodině. Hlavní výchovné chyby, (pravděpodobné) příčiny a následky nevhodného (popř. ohrožujícího) způsobu zacházení s dítětem v rodině. Citová deprivace, citová subdeprivace a její následky. Týrání, zanedbávání dítěte, zneužívání dítěte, traumatizace dítěte rodičem a její následky. Možnosti reparace. Možnosti prevence.

13. Psychohygiena. Protektivní a rizikové faktory psychického zdraví. Stres, strategie zvládnání stresu. Způsoby zvládnání životních těžkostí, techniky podporující zvládnání těžkostí, sociální opora, sebevýchova a duševní zdraví, sebereflexe, sebepoznávání a zrání osobnosti.

► **Sociální patologie a prevence sociálně patologických jevů**

14. Sociální patologie, vymezení pojmu, kategorizace problémů. Sociálně patologické jevy, některé rizikové faktory sociálně patologických problémů, souvislost sociálně patologických problémů s individuálními způsoby zvládnání životních těžkostí, s osobnostní zralostí.

15. Závislost, základní pojmy. Alkoholová závislost, její rizikové faktory, vývoj závislosti na alkoholu, typy alkoholismu, psychické a sociální důsledky závislosti na alkoholu. Závislost na nealkoholových drogách, její rizikové faktory, vznik a vývoj závislosti, charakteristické projevy abúzu různých nealkoholových drog, psychické a sociální důsledky drogové závislosti. Patologické hráčství, rizikové faktory, vznik, vývoj a sociální důsledky hráčské závislosti. Prevence závislostí.

16. Agresivita a násilné chování. Agresivita v rodině. Agresivita ve školním prostředí. Asymetrická agrese a její hlubší psychologické souvislosti, týrání, zneužívání, šikanování. Šikanování ve školní třídě (event. vrstevnické skupině), zvláštnosti šikanování u dětí a mládeže, psychologické souvislosti, skupinová dynamika šikanování, rizikové osobnostní faktory agresorů, mnohostranné následky šikanování ve třídě (nejen následky u obětí), zvládnání (diagnóza, zásah) a prevence šikanování.

17. Xenofobie, intolerance, rasismus, rasové násilí (souvislost se šikanováním), diskriminace, psychologické a pedagogické souvislosti xenofobie, rasismu. Výchova k toleranci a proti rasismu, multikulturní výchova. Působení sekt a psychická manipulace, vznik a vývoj závislosti na sektě.

18. Kriminalita dětí a mladistvých, psychologické a pedagogické souvislosti delikvence, psychologické charakteristiky delikventního jedince, rizikové faktory delikvence, prevence kriminality dětí a mladistvých.

► Možnosti a meze pedagogicko-psychologické pomoci dětem a dospívajícím

19. Osobní bezpečí. Výchova k bezpečnému chování v sociálním kontaktu s vrstevníky, v krizových situacích různého druhu (a v různém prostředí). Možnosti a meze krizové intervence pedagoga. Instituce pomáhající dětem v ohrožení (popř. nelehké, svízelné situaci), možnosti spolupráce učitele s těmito institucemi.

20. Dítě, rodina a poradenství. Poradenství ve škole. Rodinné poradenství. Poradenství v oblasti sociálně patologických jevů (závislosti, sekty: výstupové poradenství apod.). Poradenský proces. Spolupráce učitele s poradcem. Poradenství pro volbu povolání.

Část B

► Zdraví a nemoc

1. Zdraví. Pojetí zdraví, teorie zdraví, definice zdraví. Biopsychosociální faktory ovlivňující zdraví. Zdravý životní styl. Podpora zdraví v rodině a ve škole.

2. Biologické rytmy člověka. Křivky biorytmů. Režim dne. Únava. Aktivní a pasivní odpočinek. Spánek, spánkové fáze.

3. Nemoc. Příčiny nemocí. Civilizační a infekční nemoci. Imunitní systém člověka. Činnost specifického a nespecifického imunitního systému. Zdravotní stav obyvatelstva ČR.

4. Infekční nemoci a ochrana před nimi. Očkování. Původci nemocí. Způsoby šíření nákazy. Příznaky nejčastějších onemocnění. Běžné infekční nemoci a jejich léčení.

5. Civilizační nemoci. Obezita. Nemoci srdce a cév (hypertenze, ischemická choroba srdeční, infarkt myokardu, arterioskleróza, onemocnění žil). Nádorová onemocnění. Diabetes mellitus.

6. Zásady první pomoci, základní pravidla bezpečnosti a ochrany zdraví dětí, prevence nehod a úrazů, specifika prevence v rodině a ve škole, hygiena, základní hygienická pravidla a význam jejich dodržování ve škole a v rodině.

► Ontogeneze

7. Lidská ontogeneze. Období ontogeneze - rozdělení. Početí (oplození). Období prenatalní (embryonální, plodové). Vývoj zárodku. Růst a vývoj plodu. Možnosti a význam prenatalní diagnostiky.

8. Gravidita. Známký, průběh a délka těhotenství. Mnohočetná těhotenství. Rizikové těhotenství. Embryopatie. Fetopatie. Asistovaná reprodukce. Porod - doby porodní. Ohrožení plodu během porodu. První pomoc při porodu. Šestinedělí.

9. Období postnatalní. Období novorozenecké, fyziologický novorozenec, rizikový novorozenec. Období kojenecké. Kojení a jeho význam. Období batolivé. Období předškolního věku. Období školního věku, adolescence, puberta (začátek, fáze, pubertální změny,...).

► Sexuální výchova

10. Sexuální výchova. Plánované rodičovství - biologická, psychická a sociální zralost. Odpovědné sexuální chování. Antikoncepce - metody, vhodnost a nevhodnost vzhledem k účinnosti, použití, věku, zdraví apod. Pearl index (těhotenské číslo). Sterilizace.

11. Umělé přerušování těhotenství - interrupce, zdravotní a etický problém. Spontánní potrat (abortus). Sexuální chování, etická stránka sexuality. Vliv postojů, víry, morálky. Pohlavní role. Sexuální orientace. Nevhodné sexuální chování (promiskuita, prostituce, pornografie, zneužívání). Sexuální deviace, deviantní chování, souvislost s osobním bezpečím.

12. Pohlavně přenosné nemoci, způsoby přenosu, léčení, prevence. Virus HIV/ AIDS - přenos viru, diagnostika, léčba, ochrana, prevence. Průběh epidemie viru HIV v ČR.

► Výživa, pohyb

13. Výživa jako významný faktor ovlivňující zdraví. Zásady racionální výživy. Význam výživy, složení stravy. Potravinová pyramida. Výživový režim. Výživová doporučení. Biologická (nutriční) a energetická hodnota potravy. Energetický příjem, výdej, spotřeba.

14. Živiny. Bílkoviny ve výživě člověka (funkce, dělení, doporučený příjem, zdroje bílkovin s vysokou biologickou hodnotou). Sacharidy ve výživě člověka (funkce, dělení, doporučený příjem a rizika vysokého příjmu sacharózy, zdroje vlákniny ve stravě). Tuky ve výživě člověka (funkce, dělení, doporučený příjem, rizika nadbytku tuků ve stravě, cholesterol ve stravě.)

15. Vitamíny ve výživě člověka. Vitamíny rozpustné v tucích (A,D,E,K) - funkce, zdroje, příznaky nedostatku. Vitamíny rozpustné ve vodě (C, vit. sk. B) funkce, zdroje, příznaky nedostatku. Antioxidační vlastnosti vitamínů. Minerální látky ve výživě člověka (makroelementy, mikroelementy - stopové prvky). Vápník, hořčík, sodík, fosfor, draslík, železo, jód, zinek, selen (funkce, zdroj, příznaky nedostatku). Rizika nadbytku kuchyňské soli. Pitný režim.

16. Alternativní výživové směry (vegetariánství, makrobiotika atd.). Potravinové nákazy (úplavice, salmonelózy, parazitární nákazy). Nutriční toxikologie (cizorodé látky v potravním řetězci, PCB, mykotoxiny, kovy aj.). Výživové chování. Poruchy příjmu potravy (mentální anorexie, bulimie). Obezita (BMI, teorie, epidemiologie, opatření).

17. Pohybová aktivita jako součást zdravého životního stylu. Efektivní zatěžování organismu, zdravotně orientovaná zdatnost (aerobní, svalová, složení těla) a její ovlivňování. Svalové dysbalance. Zdravotně orientované pohybové aktivity v rodině, ve škole. Základy pohybového učení.

► Návykové látky

18. Kouření. Fyziologické účinky nikotinu, krátkodobé, dlouhodobé účinky kouření, motivační faktory kouření. Kouření jako závislost, odvykání kouření. Pasivní kouření a jeho negativní následky. Prevence kouření. Propagace tabákových výrobků.

19. Psychoaktivní látky. Nejčastěji zneužívané psychoaktivní látky v ČR. Rizika zneužívání návykových látek, zdravotní a jiné důsledky. Fyziologické účinky alkoholu, první pomoc při otravě alkoholem nebo jinými toxickými návykovými látkami. Alkohol a drogy - legislativní souvislosti.

► Ekologie

20. Životní prostředí a zdraví člověka. Faktory vnějšího prostředí působící na organismus: kvalita ovzduší, vody, hluk, sluneční záření. Nejzávažnější globální problémy. Globalizace. Koncepce trvale udržitelného života. Globální výchova. Právo na informace o životní prostředí.

POKYNY K VYPRACOVÁNÍ PROJEKTU:

Projekt uzavírá didaktickou přípravu studenta rodinné výchovy. Splněním projektového úkolu student prokazuje psychodidaktickou kompetenci. Student si z RVP ZV (oblast Člověk a zdraví, vzdělávací obor Výchova ke zdraví) vybere libovolný tématický celek a promyslí jeho didaktickou transformaci, naplánuje její konkrétní realizaci ve vyučovacím procesu.

Projekt musí obsahovat:

- výchovný a vzdělávací záměr,
- teoretické zázemí (resp. východiska) vybraného tématického celku,
- základní pojmy, vztahy, souvislosti, pojmovou analýzu,
- analýzu mezipředmětových vztahů,
- zařazení do RVP ZV,
- návrh na strukturaci a organizaci výuky,
- popis metod práce,
- návrh konkrétní metodiky,
- plánované pomůcky atp.

DOPORUČENÁ LITERATURA:

- Běťák,L.,Ferberová,R.,Plocek,K.,Skácelová,L.:
Prevence sociálně patologických jevů ve škole
(1997).
- Blatná,J.,Dostálová,J., Perlín,C.,Tláškal,P. Výživa
na začátku 21.století. Praha : Společnost pro výživu
(2005).
- Brázdová,Z.: Úvod do výživy člověka (1995).
- Bydžovský, J. První pomoc (2006).
- Cangelosi, J. S.: Strategie řízení třídy (1994).
- Čáp, J.: Rozvoj osobnosti a způsob výchovy (1996).
- Drapela,J.: Přehled teorií osobnosti. Praha (1997).
- Elliotová, M.: Jak ochránit své dítě (1995).
- Fontana,D.: Psychologie ve školní praxi (1997).
- Gjuričová,Š.,Kocourková,J.,Koutek,J.: Podoby násilí
v rodině (2000).
- Gregora, M.První pomoc u dětí (2004).
- Havlíňová,M.: Program podpory zdraví ve škole
(1998).
- Heller,J.,Pecinová,O. a kol.: Závislost známá
neznámá (1996).
- Janiš, K.,Taubner,V.: Na pomoc studentům a
učitelům v sexuální výchově (1998).
- Janiš, K., Marková, D.: Příspěvek k základům
sexuální výchovy (2007).
- Kelnarová,J.a kol. První pomoc pro studenty
zdravotnických oborů I,II. (2007).
- Kolář,M.: Bolest šikanování (2001).
- Kopřiva,K.: Lidský vztah jako součást profese.
Praha (1997).
- Kotulán,J.: Zdravotní nauky pro pedagogy (1999).
- Krch,D.: Poruchy příjmu potravy (1999).
- Křivohlavý: Psychologie zdraví (2001).
- Langmeier,J., Matějček,Z.: Psychická deprivace v
dětství (1974).
- Langmeier,L.,Langmeier,M.,Krejčířová,D.: Vývojová
psychologie (1998).
- Lazarová,B.: První pomoc při řešení výchovných
problémů (1998).
- Máchal,A.,Vlašín,M.: Desatero domácí ekologie
(1996).
- Machová, J.Biologie člověka pro učitele(2002).
- Machová,J.: Biologie člověka pro speciální
pedagogy (1993).
- Machová,J., Hamanová,J.: Reprodukční zdraví
v dospívání (2002).
- Machová,J.,Kubátová,D.: Výchova ke zdraví pro
učitele (2006).
- Machová,J., Kleinová,R. Průvodce sexuální
výchovou pro ZŠ a SŠ (2002).
- Marádová,E.: Rodinná výchova. Učebnice pro ZŠ
(2000).
- Marhounová,J.,Nešpor,K.: Alkoholici, fetišci a
gamblerů (1995).
- Matějček,Z.: Rodiče a děti (1986).
- Matoušek,O.,Kroftová,A.: Mládež a delikvence
(1998).
- Matoušek,O.: Rodina jako instituce a vztahová síť
(1993).
- Možný,I.: Kapitoly ze sociologie rodiny (1987).
- Možný,I.: Moderní rodina (1990).
- Možný,I.: Rodina a společnost. Brno (2006).
- Mufsonová,S.,Kranzová,R.: O týrání a zneužívání
(2001).
- Mužík,V.,Krejčí,M.: Tělesná výchova a zdraví
(1997).
- Nešpor,K.,Csémy,L.,Pernicová,H.: Prevence
problémů působených návykovými látkami na
školách (1995).
- Nešpor,K.: Návykové chování a závislost (2000).
- Pasch,M.: Od vzdělávacího programu k vyučovací
hodině. Praha: Portál (1998).
- Petty,G.: Moderní vyučování. Praha: Portál (1996).
- Pike,G.,Selby,D.: Globální výchova (1998).
- Porterfieldová,K.M.: Jak se vyrovnat s následky
traumat (1998).
- Porterfieldová,K.M.: O sektách (1997).
- Pöthe,P.: Dítě v ohrožení (1996).
- Presl,J.: Drogová závislost (1995).
- Říčan,P.: Agresivita a šikana mezi dětmi (1995).
- Říčan,P.: Cesta životem (1989).
- Satirová,V.: Kniha o rodině (1994).
- Seilert,V.: Sexuální výchova (Trizonia 1994).
- Singule,F.: Současné pedagogické směry a jejich
psychologické souvislosti, Praha (1992).
- Skála,J. a kol.: Závislost na alkoholu a jiných
drogách (1987).
- Smrčka,F.: ABC rodinné výchovy (1972).
- Sobotková,I.: Psychologie rodiny (2001).
- Stratil,P.: ABC zdravé výživy (1993).
- Šteflec,S.: Kapitoly z rodinné výchovy (1992).
- Šišková,T.,ed.: Výchova k toleranci a proti rasismu
(1998).
- Šulová,L.: Jak učit výchovu k manželství a
rodičovství (1995).
- Vágnerová,M.: Psychologie problémového dítěte
školního věku (1997).
- Vágnerová,M.: Psychopatologie pro pomáhající
profese (1999).
- Vágnerová,M.: Vývojová psychologie (2000).
- Vojtík,V., Machová,J., Břicháček,V.: Poruchy vývoje
dětí a mladistvých (1990).
- Vondráček,M.: Kapitoly ze zdravotní výchovy
(1992).
- Vymětal,J.: Duševní krize a psychoterapie (1995).
- VUP. Manuál pro tvorbu školních vzdělávacích
programů v základním vzdělávání. Praha : VUP,
2005.
- Metodická příručka – Výchova ke zdraví. ŠVP
(Fortuna,2006)

www.rvp.cz

www.ec.europa.eu/health-eu

www.szu.cz

http://www.zdravcentra.cz/cps/rde/xchg/zc/xsl/3141_1335.html